

אינטלקטואל, חוקר, בלשן

אהרון ב. דולגופולסקי סיפר את סיפור חייו וחיי משפחתו. אשתו, ציפי פליישר, הינה מוזיקאית ומלחינה ישראלית ידועת שם; בנם יעקב הוא היסטוריון וחוקר מקרא. ציפי הקליטה את סיפורו הנינוח של אהרון במשך קרוב לשישה חודשים – מה-19 בנובמבר 1999 עד ה-26 באפריל 2000. התוצאה היא מונולוג בן 6 שעות הכולל זיכרונות מילדותו של אהרון, חשיבתו הפוליטית, וסיפור תשוקתו לשפה.

בשנת 2010 ערכו ציפי פליישר ואירינה אובצ'יניקובה את דברי אהרון, שתורגמו לאנגלית ולרוסית. בשנת 2022 הושלמה הגרסה העברית לקראת הופעתה באתר המוקדש לזכרו של אהרון דולגופולסקי.

ילדות, התבגרות, נעורים

כאשר אמי כרעה ללדת, אבי מיהר לחפש מכונית כדי לקחתה לבית חולים. הדבר לא עלה בידו, ועל כן נולדתי בבית, חודשיים לפני הזמן. למרבה המזל, מספר שעות מאוחר יותר, אמי ואני הגענו לבית חולים, שם הכניסו אותי מיד לאינקובטור: אחרת, הייתי בקושי שורד.

כילד, הייתי רחוק מלהיות צייתן למופת. התווכחתי עם הוריי ועם סבתי על השקפותינו לגבי העולם. הבנתי שאלוהים לא קיים. זה היה כה פשוט: אם הוא בשמיים, מדוע הוא בלתי נראה, מדוע הוא לא נופל, היכן הוא יושב שם? יתר על כן, כיצד הוא יכול לשבת שם על ענן? אף אחד לא יכול לשבת על ענן! כך התווכחתי. משפחתי חיה בסביבה אנטישמית. אפילו הילדים ששיחקו בחצר ליד ביתנו היו אנטישמיים. לא שיחקתי איתם. למעשה, לא היה לי כלל קשר איתם. במקום זאת, נשארתי בבית וקראתי ספרים. ספריית הילדים המקומית שכנה לא רחוק מאיתנו. משם שאלתי ספרים וקראתי. קראתי כמעט את כל הספרים באותה ספרייה.

הוריי היו אמורים לשלוח אותי לבית ספר בהגיעי לגיל שמונה, אך בית הספר בשכונתנו היה נורא, לכן הוריי השאירו אותי בבית. לא נכחתי בשיעורים. חוץ מזה, כבר ידעתי לקרוא ולכתוב, לכן הייתי משתעמם בבית הספר. ואכן האווירה שם היתה מזעזעת. איני יכול להיזכר כרגע בסיבה המדויקת להישארתי בבית. כיצד הצליחו הוריי להרחיקני מבית הספר? ברור שהיו ניסיונות לאלץ אותי להשתתף בשיעורים, אך הם לא צלחו. למרות שביקרתי בכיתה לעתים רחוקות בלבד, עצם המחשבה על בית ספר אמללה אותי. בסופו של דבר, הועברתי לבית ספר אחר.

בינתיים, הגיעה העת למבחני בית הספר היסודי. אבי קיבל אישור שאעשה את המבחנים בעצמי. למרבה המזל, היה לי ספר לימוד חשבון. על כן יכולתי לפתור את כל הבעיות שבספר, ועברתי את הבחינה בהצלחה. עם זאת, החוויה האיומה ביותר בשנות בית הספר שלי היתה מחנה הקיץ החלוצי. ספורט שיתופי, פגישות ומסיבות עם קומוניסטים צעירים אגרסיביים גרמו לי ייסורים. זה היה בלתי נסבל.

בסתיו 1941, כשהמלחמה התקרבה למוסקבה, פינו אותנו להרי אורל. את כל השנה ביליתי בבית עקב שיגרון. אין פלא שחליתי בשיגרון כאשר טמפרטורות החורף צנחו מתחת למינוס 40 מעלות. והשירותים! לא היו חדרי אמבטיה בתוך בית הספר אליו הלכתי. כל תאי השירותים היו בחוץ, אך העדפתי לא לבקר בהם. היגינה אישית היתה בעיה: אנשים התרחצו במקלחות ציבוריות. גם אנחנו הלכנו למקלחת ציבורית פעם בשבוע.

אף על פי כן אני זוכר רגעים שמחים רבים. אחד האירועים הבלתי נשכחים בילדותי היה מתנה יקרה שקיבלתי מאמי: כשהגעתי לגיל 12 היא קנתה לי שעון יד. שנים רבות המשכתי לענוד אותו שעון. אכן, שלא כמו היום, השעון נחשב למתנה יקרה ברוסיה של אותם זמנים. נחשבתי בעיני רבים לילד מפונק.

ואז, ב-1943, לאחר קרב סטלינגרד, חזרנו למוסקבה. לא ניתן היה לחזור קודם לכן. התחלתי בית ספר חדש. הוא שכן לא הרחק מביתי – נסיעה של שתי תחנות מטרו בלבד. עבורי, הלימוד באותו בית ספר היה נס, ואסביר מדוע. כשהייתי בכיתה ז' התחברתי לשני נערים מכיתתי, אדי גלפרין ו-ויטיה אוסטרובסקי. הם היו חכמים מאוד, וזה היה הכי חשוב. אותה חברות היתה אחת החוויות הבלתי נשכחות ביותר של שנות בית הספר שלי. שלושתנו ישבנו יחד ליד שולחן אחד ובילינו יחד עד סיום בית הספר התיכון. אותו בית ספר היה לא רגיל, ניסיוני. חברותי עם אד וויטיה ועצם האווירה בבית הספר שלנו, השפיעו רבות על התפתחות האינטליגנציה שלי ותאבוני התרבותי.

גדלתי במשפחה יהודית רגילה. שני הוריי הגיעו מעיירות קטנות. אבי אהב תמיד ספרים ומסורות יהודיים, למרות שלא הייתי מכנה אותו יהודי מסורתי אדוק ואף לא איש תרבות אירופי. הוא למד רבות בעצמו; לא היתה לו אפשרות לקבל חינוך רשמי במדעי הרוח. ניתן לומר שאבי היה אוטודידקט. באותו בית ספר ניסיוני צללתי לעולם האינטליגנציה הרוסית, המרחב האינטלקטואלי הרוסי. חשוב לציין שהאינטליגנציה הרוסית היא, למעשה, חלק מהמסורת התרבותית האירופית. אותה הילה של תרבות אירופית כבשה אותי בקריאת ספרים רציניים. קריאת ספרים אצלי החלה ברוסית, קראתי את כל הספרות הרוסית הקלאסית, כמו גם תרגומים של סופרים זרים. אני גם זוכר קריאת סופרים גרמניים בגרמנית. קראתי בלהיטות.

חברי, אדיק גלפרין, אינטלקטואל ברוך-כישרון, היה להוט לדעת הכל! הוא רצה ללמוד מדעי הטבע ומדעי הרוח, וגם התעניין באמנות. שלושתנו ביקרנו לעתים קרובות בתיאטרון מוסקבה, ושוחחנו על מחזות מאת אנטון צ'יכוב. התיאטרון הרוסי היה תמיד עולם ייחודי של חופש אינטלקטואלי ורוחניות. היות וכרטיסי תיאטרון היו יקרים מאוד, נהגנו לרכוש את הזולים ביותר, לצפייה בעמידה. צפינו בכל הביצועים, כמעט, תוך ישיבה על המדרגות. עד כמה שזכור לי, היינו דנים לאחר מכן בבימוי.

לאחר חזרתנו מהרי אורל למוסקבה, זכיתי בכניסה לספריית לנין, הידועה. ניתן למצוא בה ספרים מכל הסוגים: ספרות מדעית, ספרות בדיונית, ספרות ילדים. כל יום ביקרתי בספרייה, לעתים אף מספר פעמים ביום. קראתי ספרים רבים.

הצלחתי גם, בהיתר מיוחד, להשיג ספרים בעברית. מאוחר יותר, לאחר שהפכתי כבר לחוקר, ניתנה לי הזדמנות לעבוד בחדר הקריאה של מחלקת המדעים. בקיצור, הייתי במשך שנים "בן בית" בספריית לנין. עבדתי בחדרי הקריאה מגיל 15 עד יומי האחרון במוסקבה.

נהגתי להישאר בספרייה עד מאוחר בערב. כשעמדתי להגר לישראל, פחדתי מאוד – כיצד אוכל להשתלב באותה מדינה ללא ספריית לנין!

הייתי בן 16 כשאבי הציע לי עבודה במכון העיצוב בו הוא עבד במחלקת השרטוטים. נדהמתי. בשיעורי ציור בבית הספר לימדו אותנו לשרטט ולכתוב בדיו. יכולתי לכתוב ברוסית, אך העבודה במחלקה הצריכה כתיבה בלטינית. עד עצם היום הזה אני אוהב לכתוב בדיו, ועושה זאת היטב.

ואז התאהבתי בכתיבת שירה. התאפשר לי שימוש בכל מיני טריקים וסוגי חרוזים שונים בפואמות שלי. בסופו של דבר הודיתי בפני אבי שברצוני להיות משורר. השתתפתי בסדנת שירה בספריית לנין, שם התוודעתי לחוקרי ספרות אמיתיים. אחד מהם קרא מה שכתבתי ואמר לי: "שמע, ברצוני להגיד לך: אתה די בקיא בטכניקת החריזה. אך, למהות השירה לא איכפת מטכניקה. עליך לשדר את רגשותיך בפואמה, מה שאחרים לא יודעים ואף לא חשים!" הוא הסביר לי בשפה פשוטה מאוד את מהות ותפקיד השירה. ובכן, חשבתי שאוכל להפוך למשורר. בסופו של דבר נטשתי את הרעיון. המשכתי לכתוב פואמות בשביל הכיף, בשביל

חבריי. משהו כמו חרוזים ושירים סטיריים קצרים. כתבתי זמן רב אך לא הפכתי למשורר. משיכתי ללימוד הבלשני של מילים – והקשר ביניהן – משהו שהפך בסופו של דבר עוצמתי יותר מכישרון השירה שלי. גיליתי שאין לי באמת מוזת שירה, ועדיף שאתעל את אהבתי העמוקה לשפות ועושר אוצר המילים שלהן למדיום של מחקר לשוני. התעניינותי בשירה גם היא סוג של התמסרות בלשנית לעולם המילים.

מה אוכל לספר על אותן שנים? רדפתי אחר שפות בתשוקה אמיתית. אני זוכר קריאת ספרים על בלשנות בספרייה הלטינית עוד בבית הספר התיכון. רכשתי הבנה טובה בבלשנות משווה תודות לספרים אלה. הידע שלי נשאב מספרים יותר מאשר מאנשים. אך באותה עת עדיין לא הבנתי מי אני, מהי מטרתי בחיים, ומהן תכניותי לעתיד...

הדרך מידע של שפות בלשנות

המשכתי לעקוב אחר מסורות של התרבות ההומניסטית האירופית. רבים מבני כיתתי, כגון אדיק גלפרין, רצו ללמוד רפואה. הוא ניסה לשכנע אותי: "שפות באמת מעניינות, אך בלשנות היא עבור אהבה, עבור הנשמה. תנסה ללמוד משהו לצורך עבודה, עיסוק, מקצוע. מה תעשה עם שפות?" בכל זאת ניסיתי להתקבל לאוניברסיטת מוסקבה (Moscow State University) ע"ש M. Lomonosov, ולא הצלחתי. לא התקבלתי לשם. ליהודים היה זה כמעט בלתי אפשרי להתקבל לאוניברסיטה באותה עת. ואז ניסיתי להתקבל למכון מוסקבה לשפות זרות (Moscow Institute of Foreign Languages) והתקבלתי למחלקת השפה הספרדית. בדיוק כשמלאו לי 18.

במהלך שנות האוניברסיטה שלי גם הייתי בצבא: סטודנטים גברים נשלחו לרוב למחנות צבאיים למה שנקרא אימוני מילואים, שנמשכו שני חודשי קיץ. את הסטודנטים החזיקו בנפרד משאר החיילים, אך עם אותם מפקדים. מסתבר שהממשלה אילצה אינטלקטואלים לחוש כחיילים. במסעות היה עלינו לרוץ קילומטרים בלבוש צבאי מלא. עברתי גיהנום...

נמשכתי לספרדית, ושמתי לב לפרדיגמה של הפועל בשפות הרומאניות. הבחנתי שהפרדיגמה הינה למעשה זהה באיטלקית, רומנית ואף צרפתית. כפי שלמדתי להכיר, היסטוריית השפה הצרפתית תיארה תהליכים פונטיים שהובילו להבדלים בין המבנים הדקדוקיים הצרפתיים לבין אלה של שפות רומאניות אחרות. הייתי להוט לגלות את מקור השינויים החבוי מאחורי המגוון הלשוני החיצוני, ואז החלטתי להפוך לחוקר.

בוגרים הורשו להמשיך ללמוד בתכניות לתארים מתקדמים. אך תמיד נותרתי יהודי, חיסרון גדול בברה"מ. הקולגות שלי סיעו לי, ובסופו של דבר הצלחתי להתקבל לקורס לתואר שני במחלקת הבלשנות. כתבתי עבודת גמר והגנתי עליה בצורה מבריקה. מיותר לציין שהתיזה שלי הוקדשה לניתוח השפות הרומאניות. אני אוהב את קבוצת השפות הזו יותר מהאחרות, והן נחשבות בעיניי היפות ביותר.

השנה היא 1958, והגיע הזמן למצוא עבודה. ליהודי היה זה למעשה בלתי אפשרי למצוא משרה במכון לשפות זרות. קיבלתי משרה חלקית במחלקת התרגומים. המשכורת שהם שילמו לי הספיקה בקושי למחייה. כל הזמן חיפשתי מקורות פרנסה נוספים ועבדתי בעבודות תרגום מזדמנות. פעם אחת קיבלתי תרגום עבור הצבא. המסמך עסק בסוגי נשק שונים בהם משתמשים מי שנקראים "יריבינו הפוטנציאליים" – ארה"ב, גרמניה, צרפת וספרד. למדתי להכיר תתי-מקלע חדשים, כולל העוזי הישראלי. וכך הבנתי בפעם הראשונה שישראל הוציאה משהו שהיה מוערך מאוד על ידי אנשי מקצוע.

מגזר הסטרוקטורליזם במכון הרוסי לשפות נפתח בשנת 1961. ראש המגזר היה סבסטיאן ק. שומיאן (Sebastian K. Shaumian), שהיה קרוב משפחה של המהפכן הידוע Stepan Shaumian. סבסטיאן היה אינטלקטואל, אדם מוסרי וישר. הוא הזמין אותי ל-IRYA (המכון הרוסי לשפות) ועזר לי להתמקם שם. מאותה עת התחלתי לעבוד באקדמיה למדעים בתחום הבלשנות המבנית והיישומית, למרות שבלבי עדיין ייחלתי לבלשנות משווה יותר מאשר מבנית.

במוסקבה היה עוד מכון לבלשנות. שני המכונים (המכון הרוסי לשפות והמכון לבלשנות כללית) היו שייכים לאקדמיה למדעים ונמצאו בסמוך אחד לשני. המכון לבלשנות כללית כלל סקטור לשפות אפריקניות. סביר להניח שהוא נפתח מסיבות פוליטיות יותר מאשר בלשוניות. מייסדת וראשת הסקטור היתה נטליה ו. אוחוטניה (Natalia Veniaminova Okhotina). היא התמחתה בסוהילית והייתה אישה יוצאת מן הכלל, המעורה היטב בחברה. כמו שומיאן היא העדיפה להעסיק לא רק בלשנים אלא אנשים מוכשרים שהיו מסוגלים, בין היתר, לעסוק בשפות אפריקאיות.

הוצעה לי עבודה במכון. לבלשנים לא הייתה בעיה להעסיק יהודי במכון אקדמי. אך יש לזכור תמיד שבברה"מ "הכוח המוביל והמכוון הינו המפלגה הקומוניסטית!" ועדת המפלגה של המכון לא הסכימה להעסיק אותי בשום דבר. דעות קדומות רבות היו קשורות ליהודים בברה"מ, כגון "אם תקבל יהודי לעבודה, במהרה כל המחלקה תהיה יהודית". נטליה הציבה אולטימטום: "ללא אהרון דולגופולסקי, הסקטור החדש לעולם לא יתחיל לעבוד!" האולטימטום פעל, וכך ב-1966 התחלתי לעבוד עם השפות האפריקניות. מדוע הייתי זקוק לשפות אפריקניות? כדי לחקור ניגוד לשוני עם שפות אירופיות כמובן. היו לי חברים רבים בקרב הבלשנים. עם ולדימיר דיבו (Vladimir Dybo) נהייתי מחברות לכל החיים. מתי פגשתי אותו לראשונה? גיליתי ש-ו.ו. איבאנוב (Vyacheslav Vsevolodovich Ivanov) מרצה באוניברסיטת מוסקבה. ולודיה דיבו גם הוא השתתף בקורס – איבנוב היה המנחה שלו. לכן, תודות לאיבאנוב נפגשנו. נהגנו לשוטט ברחובות במשך שעות כשאנו דנים במבני שפות. מאוחר יותר, ולודיה הפגיש אותי עם איליץ-סוויטיץ' (V. Illich-Svitych) ממנו שמעתי על השפות הנוסטרטיות.

כבר שמעתי על סוויטיץ', שהתמחה בשפות סלבוניות. ראיתי אותו גם בפגישות של הסדנה הלשונית ובספריית לנין. היה לו מקום משלו בחדר הקריאה של המחלקה המדעית. שולחנו היה עמוס במילונים. פעם ראיתי אותו קורא במילון השפה של הרפובליקה הקומית (בפדרציה הרוסית). מדוע אדם המתמחה בשפות סלאביות קורא את מילון השפה הקומית? "חשבתי לעצמי. היום אני מבין מדוע! הוא עבד שם מדי יום מהבוקר עד הלילה. כאשר דיבו הכיר בינינו, התחלנו לתקשר. סוויטיץ' היה אדם סגור מאוד, מופנם אמיתי. הוא סיים את אוניברסיטת מוסקבה, אליה התקבל כי לא נחשב כיהודי. סוויטיץ' היה הראשון ששקל את הדברים הדומים בין השפות ההודו-אירופיות לשפות האפרו-אסיאתיות. לרוע המזל, חברותנו לא נמשכה הרבה. זמן קצר לאחר מכן נהרג סוויטיץ' בתאונת דרכים. האשמנו את המערכת הסובייטית במותו. הוא לא היה מוסקבאי מלידה ולכן לא היה זכאי לגור בעיר הבירה. הוא שכר חדר קטנטן בכפר לא הרחק ממוסקבה. יום אחד, בדרכו הביתה, הוא חשב על היפותזה נוסטרטית – ומכונת פגעה בו. במשך שבע שנות עבודה בבלשנות בלבד ההתקדמות שעשה היתה מדהימה!

ולודיה דיבו מכיר היטב כ-100 שפות, אך אינו יכול לדבר בהן, מעולם לא לימדו אותו כיצד. ולודיה סיים את אוניברסיטת גורקי. הוא שואב את כל ידיעתו מספרים, לא ממוריו. גם אני מבין ספרים טוב יותר מאנשים. אך אני קצת שונה. אני אוהב את מלוודיית הדיבור, את המוזיקה של ניבים שונים.

נזכרתי בעוד פוליגלוט (רב-לשוני) אחד, רומן יעקובסון. הוא היה אולי הסטרוקטורליסט הטוב בעולם. דיבר שפות רבות, אך תמיד במבטא רוסי. הוא רצה שכולם יבינו שהוא בא מרוסיה. נפגשנו לראשונה בקונגרס הלשוני במוסקבה ב-1964. כעשרים שנה מאוחר יותר, ב-1980, פגשתי אותו שוב באוניברסיטת תל אביב.

המוזיקה של ניבים שונים

ברצוני להעביר את המסר העיקרי שלי, כלומר מה הוביל אותי לבלשנות משווה. מצד אחד היתה זו אהבתי לשפות; מצד שני עמדה התעניינותי המקצועית בהן. יתר על כן, אני נהנה ממחקר. מהו מחקר מדעי עבורי? מהו היופי של המדע? היופי הוא חשיפת המקור החד-משמעי ממנו נובעים השינויים המגוונים הכלולים בטקסטים, בתזאורוסים ובמילונים השונים. התאהבתי בשפות בגיל 14. בית הספר הניסיוני שלנו מילא תפקיד חשוב מאוד בחיי. כיצד אני לומד שפה? אוזניי תמיד קשובות לדיבור בשפות שונות.

אני זוכר שבגיל 6 לערך טיילתי בפארק – לא בפארק, בגינה – ופגשתי ילד אמריקאי בן 6. הקשבתי לשיחתו עם הוריו. כל שנה נסענו לכפר, למה שנקרא בית קיץ, שם גם בשכונה ילד מאזרבייג'ן, ודיברנו בשפתו.

אם להיות רציני יותר, שפתי הזרה העיקרית היא גרמנית, אותה למדתי לראשונה באמצעות יידיש. אבי לא ידע גרמנית כלל, אך דיבר יידיש. למדנו גם גרמנית בבית הספר עקב המלחמה עם גרמניה. למדנו פואמות של היינה, אני זוכר אותן בעל פה עד היום.

לימוד אנגלית ברוסיה היה נדיר עד אמצע המאה ה-20. השפה הפכה פופולרית שם די מאוחר. בזמני, אפילו שירה באנגלית היתה בזמינות נמוכה. לוח זמנים באנגלית שהיה תלוי על הקיר בספרייה היה בין הטקסטים היחידים שאני זוכר. פעם מצאתי ספר לימוד שפורסם לפני מלחמת העולם הראשונה. היו שם תרגילים וטקסטים מקבילים בגרמנית, צרפתית, אנגלית ולטינית – האין זה נפלא? בקיצור, היה מחסור במקורות כתובים באנגלית. גם הזדמנויות להקשיב לדיבור בשפה זרה, לפחות ברדיו, לא היו בנמצא.

מעולם לא למדתי צרפתית באופן שיטתי. התחלתי ללמוד אותה די מאוחר לאחר בית הספר התיכון, כאשר נפל לידיי ספר בצרפתית למתחילים. ואז לקחתי שיעורים פרטיים. המורה רק דיבר איתי, לא שום דבר אחר. רכשתי את השפה, למרות שאני מדבר אותה עם מבטא.

אני גם יודע פורטוגזית. היה במכון שלנו סטודנט מאל-סלבדור שדיבר פורטוגזית. הוא נמלט לרוסיה מהקתולים של אמריקה הלטינית. ואז, כמו זרים רבים בברה"מ, הוא נשלח למאסר. ב-1956 אירחה מוסקבה את "פסטיבל הנעורים". הגיעו כ-200 שליחים דוברי פורטוגזית ואני נשכרתי כמתורגמן. הייתי לא רע, למרות שלא ידעתי היטב את השפה.

מעולם לא למדתי איטלקית, אך עדיין מכיר את השפה. היה לי חבר טוב, קצת משוגע, שאהב שפות. הוא התקשה להסתגל למציאות הסובייטית ובסופו של דבר התאבד. אך תודות לו, הבנתי כיצד לשלוט בשפות מבלי ללמוד אותן. הוא נהג לשיר שירים באיטלקית, ואני עדיין זוכר את כולם. הכל כל כך יפה באיטלקית, עד כדי כך שלשפה יש יופי משלה. להבנתי, איטלקית, ספרדית ולטינית כמעט זהות.

כתבתי ספר לימוד בלטינית עבור עצמי, והוא עדיין אצלי. קשה להבין טקסט בלטינית. הקושי נובע מהבדלי המנטליות. חשיבה ורבאלית (מילולית) עתיקה היתה שונה מאוד בהשוואה לחשיבה המודרנית. ניתן להבין את המילים, אך ההקשר הוא חמקמק. התכוונתי ללמד לטינית באוניברסיטה.

נעבור לשפות הסלאביות. הזדמן לי להתוודע לשפות הסלאביות במהלך המלחמה, כשהיינו בהרי אורל. שכנינו כאן, בארץ, הגיעו מאוקראינה. הם נתנו לי פעם עיתון באוקראינית. היה מצחיק לקרוא אותו. המילים נשמעו כמעט אותו הדבר כמו רוסית, אך במבטא מוזר וסגנון שונה. למדתי גם פולנית בזמן המלחמה. חזרתי למוסקבה בעת ש"צבא העם של פולין" הורכב מפולנים שחיו ברוסיה. אני זוכר את יחידות הצבא הפולני ב-1943 במוסקבה.

יש לי סיפור נוסף על השפה הבולגרית. ביוגרפיה של אחד מחבריו של סטלין התאימה במיוחד ללמידה. אז היה זה קל יחסית למצוא ביוגרפיה של חברים של סטלין ממדינות שונות.

השתתפתי בקורס בסנסקריט בבית הספר לתארים מתקדמים. למדתי גם עברית, אך לא בבית ספר תיכון. המורה שלי, לוינשטיין, היה טיפוס תיאטרלי. על פי שיטתו, רק קראנו טקסטים. לוינשטיין ידע עברית מדוברת, אך דיבר במבטא רוסי.

ניתן לומר שהייתה לי תפיסה טובה לערבית. יש לי מושג בערבית העתיקה ובשינויים היסטוריים שחלו בשפה. באותו האופן ידועות לי השפות המודרניות טאטארית ואוראלית.

למרבה האירוניה, היה זה המבנה המדיני הסובייטי שסייע לי ללמוד שפות כתובות ואותיות של שפות שונות. דיווחים מיוחדים של "מועצת הלאומים" שודרו ופורסמו בשפות כל הרפובליקות באיחוד. באופן זה למדתי את האותיות הגיאורגיות והארמניות. למותר לציין שהבנתי, אף ללא בסיס תיאורטי, שהשפות הסלאביות קרובות מאוד, בדיוק כמו שהשפות הגרמאניות או השפות הרומאניות שונות אך במקצת אחת מהשנייה. יתר על כן, השפות הסלאביות, הגרמאניות והרומאניות גם קרובות אחת לשנייה. זה ברור ללא ידע בלשני. מה זה אומר? אם אתה יודע שפה אחת, תוכל להבין אחרת, ולהבין את השינויים בין השפות, את הסיבה להבדלים הפונטיים בין מילים בעלות סמנטיקה דומה. ניתן להעריך את הקירבה בין מילים; מספר אינסופי של אופציות שונות המצטמצמות לבלתי-משתנה אחד, מודל יחיד. כאן מצוי היופי שבמדע.

מחץ לבלשנות

בואו נדבר על פוליטיקה. בצעירותי, מעולם לא הטלתי ספק במערכת הפוליטית. ברור שידענו שמרמים אותנו, אך חשדנו שהקפיטליסטים מרמים את אנשיהם גם כן. בחברה הקפיטליסטית האנשים אכן מקבלים את "מנת" הטיפשות שלהם בצורת אידיאולוגיה, בדיוק כמו בארצנו הסוציאליסטית! ידענו שאדם נשאר אדם. לכן, האם ההבדל בין קפיטליזם לסוציאליזם כה חשוב?

כל יום בבית הספר ניסו להטיף לנו, להפוך אותנו לפטריוטים סובייטיים. האידיאולוגיה הדומיננטית של הסטאליניזם היתה מאוד "פטריוטית". אף על פי כן פקפקנו באם פטריוטיות חייבת להיות מולדת. מדוע היה אסור לדעת מה קורה בעולם ולא רק בארצך? איך יכול ידע על העולם כולו להזיק לאהבת הארץ שלך?

שנות הקולג' שלי חלו בסוף תקופת שלטונו של סטאלין. האווירה במדינה היתה רודנית, אך למרות זאת יותר ויותר אנשים הטילו ספק בפוליטיקה ובאידיאולוגיה השולטות. כל בר דעת פקפק ותהה. סטאלין פחד מאינטלקטואלים. הדיכוי שלאחר המלחמה כוון בעיקר כלפי יחידים קוגניטיביים. ההגבלות לא ריחמו על ותיקים, שחקנים, מדענים או רופאים. יהודים היו הקורבנות העיקריים. עד שנת 1952 נותרו במרחב התרבותי הרוסי יהודים מעטים בלבד שייצגו את התרבות היהודית. חלקם מתו, חלקו נשברו, ואחרים נהרגו

על ידי המשטר. אך יהודים ספורים הצליחו לשרוד. הכרתי רבים מהם. למשל, חברי הוועדה האנטי-פשיסטית היהודית היגרו לארה"ב, ויהודי אמריקה סייעו לרוסיה.

היו בארץ מגמות חדשות מבשרות-רע – פרשת "הרופאים", או תכניתו של סטאלין ליצירת רפובליקה אוטונומית יהודית (כלומר, להעביר את כל היהודים לסיביר, בעצם "לשגר" אותם אל הנצח). חבריי היהודים ואני שוטטנו ברחובות מוסקבה ותהינו מה עלול לקרות לאחר מותו של סטאלין. מי היו בעלי הברית שלו? מי מקרב פמלייתו יירש את הכוח? האם יהיה זה מאלנקוב? ללא ספק, כולם היו אנטישמיים. העובדה שסטאלין עצמו היה אנטישמי נראתה לנו מדהימה. הגיאורגים מעולם לא היו אנטישמיים. היו אנטישמיים באוקראינה, פולין, וברוסיה במידה מסוימת, אך לא בגיאורגיה! מאלנקוב היה הכי קרוב לסטאלין, ומאלנקוב היה אנטישמי. הפחד שלנו מפני העתיד היה ממשי. ואז עלה במוחי רעיון, שלמעשה כל ממשלה דומה למאפיה. הבנתי זאת מפני שהיו סביבי הוכחות לרוב. אנשים בממשלה נלחמו על מקומותיהם, כשהם בעצמם אי-ישות, צל חיוור.

הבנתי מה קורה בממשלה. לפתע הובן לי מדוע זקוקה הממשלה לאידיאולוגיה. שנת 1952 היתה שנה קשה לרופאים, במיוחד יהודיים. אפילו בקרב רופאים נמצאו שטופי-מוח עקב אידיאולוגיה. לא מעטים מהם אכן האמינו שרופאים יהודיים הינם בוגדים וסוכני אימפריאליזם.

בשנת 1953 הוכרז שסטאלין נפטר. סטאלין מת וירד לגיהנום, וכך נגמר הסיוט. כל היהודים ברוסיה חגגו את אותו היום, ה-5 במרץ 1953 כיום פורים. בינתיים, מאלנקוב היה עדיין חי ובוטט.

הדבר היה, כמדומני, בשנת 1954. מאלנקוב עדיין שלט במדינה. פעם אחת, במהלך שיעור, נכנס אדם לאולם ההרצאות והזמין אותי למחלקה מיוחדת של הק"ב. האיש הראה לי תמונות של אנשים שונים ושאל אותי אם אני מכיר מי מהם. היתה שם תמונה של אטקינס (איני זוכר את שמו הפרטי). אני משער שאטקינס השתייך לפרשת "הרופאים". התבקשתי לתרגם לצרפתית מסמך הקשור לפרשה. השלמתי את התרגום, והם תיעדו את כתובתו של אטקינס. אפילו לא ידעתי מיהו אטקינס. לגביי הוא היה מישוהו מהספרייה הלטינית... אטקינס הכיר את איגור, בן כיתה שלי, גם הוא יהודי. יצאתי מהמצב הזה ללא השלכות היות ואבי היה אדם רגיל, מהנדס פשוט, איש ללא קשרים חשובים בחברה. אחרת, יכולתי להיאסר, כפי שקרה לרבים אחרים, שהייתה להם איזושהי משמעות. אני הייתי עסוק במחקר בלבד, רק חוקר... בוודאות, אנטישמיות הינה פשע.

הגירה

בסופו של דבר, כידוע לכם, היגרתי לישראל. מחשבה על הגירה הסתובבה במוחי כבר מתחילת שנות השבעים. הם החלו לזמן אותנו לראיונות במחלקה מיוחדת – בעצם לחקירה. היו אלו פגישות עם מה שנקרא "השלישייה": רופא המכון, המנהיג המקומי של ה-CPSU, וראש ועד האיגודים המקצועיים. הם שאלו אותי על גישתי למשטר הסובייטי, על השקפת העולם שלי. דרך המחשבה של הנשאלים נדרשה להיות תואמת לאידיאולוגיה הסובייטית הרשמית! שאלו אותי האם אני עומד להגר לישראל. עניתי שאין ביכולתי לעזוב כי יש לי אחריות כלפי הסטודנטים שלי. אם אעזוב, הם לא יהיו מסוגלים להגן על התזות שלהם, וזה יהיה אסון עבורם. יתר על כן, הספר בו הייתי מחבר-שותף לא ייצא לאור. הסרת גם את שמי מדף הכותרת של אחד הפרסומים האקדמיים. בקיצור, התחמקתי, תמרנתי, בניסיון לא להכניס את חבריי והקולגות שלי לצרות.

הגירה מרוסיה היוותה בעיה. בין היתר, זה היה יקר מאוד. קודם כל, היה עלינו לשלם על שלילת האזרחות הסובייטית שלנו! פשוט נורא! שנית, לא יכולתי לקחת את הספרים האישיים שלי מרוסיה; היה עליי לקבל רשות, וגם זה עלה כסף. בסופו של דבר, הועדה המיוחדת של ספריית לנין חתמה על היתר עבורי, שאיפשר לי לשלוח את ספריי לחו"ל. התחלתי לשלוח אותם לברוך פודולסקי וחברים אחרים שלי בישראל.

בינתיים, פחדתי להגיע לישראל. מה אעשה באותה ארץ קטנה, בלי ספריית לנין? לקחתי עמי דברים רבים. ניסיתי ליצור מיקרופילמים של כל הספרים שהותרתי מאחור במוסקבה, לאסוף את החיים שיצרתי לעצמי שם. אך זהו סיפור בפני עצמו. לכל ספר היסטוריה משלו. אך ברגע שירדתי מהמטוס בנמל התעופה בן גוריון, הבנתי שהחלה תקופה חדשה לגמרי בחיי. אווירת החופש הצהילה אותי. משה אזר, ראש החוג לשפה וספרות עברית באוניברסיטת חיפה, הגיע מיד לראות אותי, ברגע שהגעתי לחיפה. דיברנו צרפתית. בלשני ישראל כבר חיכו לי. אלו הם המדינה שלי, העולם שלי, המלחמה-ושלום שלי, המעורבבים ללא יכולת הפרדה. מלחמת ששת הימים היתה הלם אמיתי. התחלנו לחשוב על דברים אחרים, על ישראל החדשה. אנו מאמינים בישראל כמדינה עצמאית ועוצמתית.

אני עובד על המילון הנוסטלגי משנת 2000. אני כותב על הניב המערבי של השפות הנוסטלגיות. זהו, כמובן, המילון הנוסטלגי הרציני הראשון.

המילון פורסם בשנת 2008 בקיימברידג'. עתה, ב-2010, אהרון עדיין ממשיך לעבוד...